

Geopoliittiset visiot ja argumentaatio Venäjällä

S i r k e M ä k i n e n

Ei ole yhtä Venäjää eikä yhtä venäläistä käsitystä siitä, mitä Venäjä on tai sen tulisi olla. Näin ei ollut Jeltsinin, ei nyt Putinin eikä jatkossa Medvedevin presidenttikautena. Väitöskirjatutkimukseni tarkoituksena onkin tuoda esiin Venäjän poliittisen eliitin (ja eliitistä nykyään osittain syrjäytettyjen tai omasta toiminnastaan johtuen syrjäytyneiden) erilaisia näkemyksiä siitä, mitä Venäjä on suhteessa muihin maantieteellisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin kokonaisuuksiin. Kysyn myös, ketkä ovat Venäjän ystäviä/liittolaisia ja vihollisia/vastustajia; mikä on se malli, jota Venäjän tulisi seurata tai joka sen tulisi hylätä, ja mikä on se missio, joka Venäjän tulisi toteuttaa. Tutkiessani venäläisten geopoliittista ajattelua käytän täten muun muassa Gertjan Dijkinkin (1997) käsitettä geopoliittinen visio, joka kokoaa nämä teemat yhteen.

Tarkasteluaika tutkimuksessa on 10 vuotta, vuodesta 1994 vuoteen 2003. Tähän ajanjaksoon on mahtunut paljon muutoksia Venäjän politiikassa, esimerkiksi kaksi kahden eri presidentin kautta. Karkeasti voidaan sanoa, että

rajaus koskee kolmea ensimmäistä valtiollisen Duuman eli Venäjän Federaation parlamentin alahuoneen kautta.¹

Mikä poliittinen eliitti?

Poliittisesta eliitistä tarkastelun kohteeksi on valittu poliittiset puolueet. Tutkin ns. vallan puolueiden (*partija vlasti*), demokraattisen ja kommunistisen opposition poliitikkojen julkisia argumentteja Tšetšeniaa ja Natoa koskien. Venäläisistä puolueista Kotimme on Venäjä (*Nash Dom – Rossija*), Yhtenäisyys (*Jedinstvo*) ja Isänmaa (*Otetšestvo*) edustavat vallan puolueita, *Jabloko* demokraattista ja Venäjän federaation kommunistinen puolue (*KPRF*) kommunistista oppositiota.

Näiden puolueiden jäsenet, erityisesti niiden johtajat, ovat kuuluneet poliittiseen eliittiin siinä mielessä, että he ovat olleet edustajina valtiollisessa Duumassa. Useat heistä ovat toimineet parlamenttiryhmänsä puheenjohtajina tai jonkin Duuman komitean puheenjohtajina tai varapuheenjohtajina ja osallistuneet lainsäädäntötyöhön. Jotkut puoluejohtajat, kuten Viktor Tšernomyrdin, Jevgeni Primakov, Sergei Šoigu ja Boris Gryzlov, ovat olleet myös hallituksen ministereinä. Tarkastelujaksolla ko. puolueiden edustajat ovat saaneet äänensä kuuluville myös tiedostusvälineissä. On kuitenkin todettava, että toiset ovat tässä onnistuneet paremmin kuin toiset, toisissa medioissa paremmin kuin toisissa ja tarkastelujakson alkuaikoina kenties paremmin kuin loppuaikana.

Lähtökohtaoletuksena on, että julkinen argumentaatio ei synny tyhjiössä. Yhtäältä se voi kertoa ympärillä olevasta; – siitä mitä yleensä yhteiskunnassa ajatellaan, heijastella sitä. Toisaalta sillä voi olla vaikutusta ympärillä olevaan; se voi esimerkiksi vaikuttaa päätöksentekijöihin tai julkiseen mielipiteeseen. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan tarkastele sitä mikä vaikutus tutkimillani julkisilla argumenteilla on tai olisi voinut olla, vaan keskityn itse argumenttien tutkimiseen – siihen, minkälaisia argumentteja tutkimieni puolueiden poliitikot käyttävät ja katsovat sopivaksi käyttää julkisuudessa. Tarkastelen sitä, mikä on tämän julkisen argumentaation rakenne ja mitä se kertoo tutkitavista puolueista ja poliitikoista. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, mitä tämän argumentaation perusteella voidaan kertoa puolueiden geopolittisistä visioista.

Tšetšenia ja Nato

1990-luvun venäläistä keskustelua seurattessa Tšetšenia ja Nato nousivat esiin esimerkkeinä uhkista Venäjälle: Venäjän valtiollisuudelle, turvallisuudelle ja olemassaololle nykymuodossaan. Toinen voidaan ymmärtää sisäisenä ja toinen ulkoisena uhkana. Tšetšenia on yksi Venäjän federaation tällä hetkellä 86 subjektista. Sen johtajilla oli irtaantumispyrkimyksiä erityisesti 1990-luvulla ja lisäksi sen kapinallisjohtajia syytettiin terrorismin lietsomisesta ja sallimisesta, erityisesti vuosituhannen vaihteessa. Nato puolestaan on sotilaallinen järjestö, johon Venäjä ei kuulu ja joka kävi läpi kaksi eri laajentumisprosessia vuosina 1999 (Tšekin tasavalta, Unkari, Puola) ja 2004 (Baltian maat, Bulgaria, Romania, Slovakia ja Slovenia) ja joka saattaa laajentua edelleen muihinkin entisen Neuvostoliiton tasavaltoihin. Lisäksi Venäjällä Natoon liitetään kielteisessä mielessä humanitaarisen intervention käsite ja Kosovon sota vuonna 1999.

Aivan viime vuosina Tšetšenia on jäänyt hieman taustalle keskusteluissa, mutta Venäjän

ja Naton suhteet ja myös Kosovon asema, eli kysymys valtion suvereniteetista ja tiettyjen osien oikeudesta itsemääräämiseen, on myös ajankohtainen aihe. 1990-luvulla ja vuosituhannen alussa suurin osa venäläisistä poliitikoista vastusti tšetšeenien separatismia ja Venäjän virallinen linja sekä useimpien puolueiden linja oli Naton laajentumista vastaan. Kiinnostavaa on nimenomaan se, minkä takia tietyt puolueet ja niiden poliitikot vastustivat Tšetšenian irtaantumista tai Naton laajentumista – se, mitä julkisessa argumentaatioissa nostettiin syiksi ja oikeutuksiksi.

Väitöskirjassani pääpainopiste on geopolitiikan ohella julkisen poliittisen argumentaation tutkimuksessa Tšetšenian ja Venäjän suhteiden ja Naton ja Venäjän suhteiden kontekstissa. Kaikissa argumenteissa on jotakin geopolittiseen kertomuslinjaan sopivaa; jotakin joka kertoo meille geopolittisistä visioista. Toisaalta tämä ei ole kaikki, mitä Tšetšenia- ja Nato-argumentaatiosta tulee esille. Koska halusin tutkia yksityiskohtaisemmin myös kyseisiä tapauksia koskevaa argumentaatiota ja selvittää eroja poliitikkojen ja puolueiden välillä ja niiden sisällä, oli perusteltua ottaa käyttöön Stephen Toulminin (1958) argumentin malli. Se on rakenteellinen tarkastelutapa, jossa argumentin jakaminen kuuteen eri osaan auttaa ymmärtämään eroja argumentaatioissa. Tutkin sitä, miten erityisesti tietyt argumentin osat eroavat toisistaan. Vaikka esimerkiksi väite olisi sama tietyillä poliitikoilla, miten eri tavoin he perustelevat tai oikeuttavat väitteensä? Esittävätkö he varauksia tai vastaargumentteja väitteilleen? Mihin siis esimerkiksi vedotaan tai viitataan kun puhutaan Tšetšenian sodan tai Naton olemassaolon tai laajentumisen oikeutuksesta tai oikeutuksettomuudesta?

Miksi venäläisiä puolueita ja niiden argumentaatiota tarkastellaan tässä tutkimuksessa osittain geopolitiikan kautta? Venäjällä geopolitiikka on ollut äärimmäisen suosittu aihe Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Tilanteessa, jossa uusi valtio – Venäjän federaatio – on etsimässä paikkaansa, tarkoitustaan maailmassa, on koettu tärkeäksi tarkastella tätä nimenomaan geopolitiikan eli

politiikan maantieteellisen ulottuvuuden kautta. Tukea ja opastusta on haettu erityisesti klassisen geopolitiikan ajattelijoista. Venäjällä on julkaistu lukuisia geopolitiikkaa käsitteleviä kirjoja, esimerkiksi 1920- ja 1930-lukujen euraasialaisten teosten uudelleen julkaisuja, käännöksiä 1900-luvun englannin- ja saksankielisten geopolitiikkokirjojen teoksista, yliopisto-oppikirjoja sekä tutkimusartikkeleita.²

Geopoliittinen kertomuslinja ja visio

Väitöskirjatutkimuksessani geopolitiikkaa käsitellään kahden eri käsitteen avulla eli Gearoid Ó Tuathailin (2002) kehittämän geopolitiittisen kertomuslinjan ja Dijkinkin (1997) geopolitiittisen vision kautta. Geopolitiikka on sitä mitä voimme löytää poliitikkojen argumenteista näiden analyttisten käsitteiden kautta. En siis tutki puolueiden itseymmärrystä siitä, mitä geopolitiikka on tai onko poliitikkojen itsensä mielestä heidän argumentaationsa geopolitiittista, vaan käytän geopolitiikan käsitettä analyttisenä välineenä. Se on väline, jolla jäsenän ja teen merkitykselliseksi tarkastelemani tekstiaineistoa.

Tutkimuksen primaariaineisto koostuu tutkittavien puolueiden poliitikkojen kirjoittamista venäläisistä sanomalehtiartikkeleista, poliitikkojen sanomalehti- ja radiohaastattelusta sekä puolue- ja vaaliohjelmista. Yhteensä tarkasteltavia artikkeleita on 271 ja puolue- tai vaaliohjelmaa 20. Koska olen koonnut suuren osan aineistostani Integrum-tietokantahakua käyttäen, hakukäskyillä löytyneitä artikkeleita on ollut tuhansia, joista tarkasteltavaksi ovat valikoituneet nämä 271 artikkelia. Pääpaino on ollut näiden artikkeleiden argumentaation tutkimisessa. Puolue- ja vaaliohjelmaa on tutkittu siltä osin, kun niissä on käsitelty Tšetšenian, tai yleensä federaatiosubjektien suhteita Venäjän keskusvaltaan, tai Naton ja Venäjän välisiä suhteita tai jotain yleisemmin geopolitiikkaan liittyvää. Tässä kohtaa on syytä muistuttaa, että tutkin pääosin venäläiselle tai venäjänkieliselle yleisölle suunnattuja argumentteja.

Tutkimuksen tulokset: argumentaation erot

Sekä lähtöoletuksena että loppuargumenttina on se, että puolueet eroavat toisistaan niin tapauskohtaista argumentaatiota kuin yleisempää geopolitiittista visiota tarkastellessa. Eroja löytyy niin puolueiden väliltä kuin niiden sisältäkin. Sen lisäksi tutkimus osoittaa, ettei ole olemassa mitään yhtä yhtenäistä oppositiota. Oppositioasema ei myöskään ole pysyvä, vaan se vaihtelee tapauksesta ja kontekstista toiseen.

Esimerkiksi Tšetšenia-argumentaatiossa erot puolueiden välillä ovat selviä väitteissä siitä, ovatko hallituksen käyttämät keinot oikeutettuja tai onko demokratian säilyttäminen/luominen tärkeämpää kuin Venäjän yhtenäisyyden säilyttäminen/luominen. Toisaalta erot tulevat esiin Nato-argumentaatiossa koskien sitä, onko Nato Venäjälle todellinen uhka ja miten Naton laajentamiseen tulisi suhtautua.

Jos vertaamme vallan puolueita ja oppositiopuolueita toisiinsa tai oppositiopuolueita keskenään, huomaamme, että suurin ero löytyy sisäistä uhkaa koskevasta argumentaatiosta. Sen sijaan ulkoista uhkaa koskeva argumentaatio on osittain samankaltaista. Kaikki puolueet korostavat kansainvälisen oikeuden yksiselitteisyyttä valtion suvereniteettia koskien. Kullakin valtiolla on oikeus päättää sisäisistä asioistaan. Tämä yksimielisyys, suvereniteettiperiaatteen puolustaminen, tulee esiin erityisesti Naton Kosovo-operaatiota koskevassa argumentaatiossa, mutta myös Tšetšeniaa koskevassa argumentaatiossa erityisesti toisen Tšetšenian sodan aikana.

Tšetšeniaa koskien Jabloko eli demokraattisen opposition edustaja ei usko vallanpitäjien selityksiin sodan aloittamisesta vaan väittää, että sitä käydään vain vallanpitäjien intressien vuoksi ja ettei Tšetšenian ongelmia pystytä ratkaisemaan voimakeinoin. Federaation vallanpitäjillä ei Jablokoon mukaan ole kannatusta tšetšeenien keskuudessa. Kommunistit ovat samoilla linjoilla vaikka painottavatkin Venäjän yhtenäisyyden puolesta taistelemisen tärkeyttä. Vallan puolueista Kotimme on Venäjä korosti

ensimmäisen sodan aikana perustuslaillisen oikeuden palauttamista Tšetšeniaan ja demokratian aikaansaamista Tšetšeniassa. Jabloko taas ei uskonut, että Venäjän johtajat pystyvät viemään Tšetšeniaan demokratiaa, kun eivät pystyneet tai halunneet aikaansaada sitä federaatiotasollakaan. Toisen Tšetšenian sodan aikana kaikki vanhoivat terrorismin vastaisen taistelun puolesta, ja näin teki erityisesti vallan puolue Yhtenäisyys. Oppositiopuolueet kuitenkin väittivät, etteivät hallituksen valitsemaat keinot olleet oikeita. Erityisesti Jablokun edustajat korostivat sodan järjettömyyttä ja argumentoivat poliittisen ratkaisun puolesta. Jablokun mukaan sodalla ei voida voittaa terrorismia; päinvastoin sota oli omiaan lietsomaan lisää terroritekoja.

Natoa koskien puolueet olivat yksimielisempiä. Kaikki torjuivat laajenemispyrkimyksen sekä tuomitsivat kovin sanoin Naton toimet Kosovossa. 1990-luvun argumentoinnin mukaan länsimaat olivat pettäneet Venäjän. Gorbatšovillehan oli venäläisten poliitikkojen mukaan suullisesti luvattu, ettei Nato laajentuisi vastapalveluksena siitä, että Neuvostoliitto myöntyi Saksojen yhdistämiseen ja joukkojensa vetämiseen Itä-Euroopasta. Naton laajentuminen merkitsi näin uusia jakolinjoja Eurooppaan, yhtenäisen eurooppalaisen kodin tuhoamista. Kommunistit uhosivat argumenteissaan vastaryhmittymän perustamisen puolesta. Venäjän tulisi liittoutua Natoon kuulumattomien maiden kanssa, esimerkkinä Slaavien liitto, eli Valko-Venäjän, Venäjän ja Ukrainan liitto. Uudelle vuosituhannele tultaessa Jabloko sen sijaan katsoi, ettei Nato ole uhka Venäjälle. Nato ei ole selviytynyt tehtävistään eikä pystynyt takaamaan omien jäsentensä turvallisuutta; tässä viitattiin erityisesti syyskuun 11. päivän tapahtumiin. Myös Natoon liittymistä, tai ainakin Venäjän ja Nato-maiden yhteisiä intressejä, on pohdittu niin Jablokun kuin Yhtenäisyydenkin ja Isänmaankin piirissä.

Kosovon operaatio koettiin hyökkäyksenä kansainvälistä oikeutta ja valtion itsemääräämisoikeutta vastaan ja pelättiin, että Nato voisi soveltaa humanitaarisen intervention periaatet-

taan myös Venäjän federaation alueella. Naton Kosovo-operaatio nähtiin myös uhkana Venäjän demokraattiselle kehitykselle: se paljasti venäläisille lännen demokratioiden todellisen luonteen. Lisäksi Jablokun edustajat totesivat, ettei toista Tšetšenian sotaa välttämättä olisi ikinä aloitettu, ellei Kosovon sota olisi toiminut esimerkkinä. Toisen Tšetšenian sodan tarkoitus oli estää se, ettei Venäjä muutu separatistitaistelijoiden hallitsemaksi maaksi, kuten oli käynyt osassa Jugoslaviaa.

Vallan puolueiden argumentaatio eroaa osittain toisistaan. Kotimme on Venäjä korosti argumentaatioissaan enemmän demokratian arvoja kuin Yhtenäisyys, joka Putinin ajan tuotteenä korosti enemmän järjestystä ja vakautta. Toisaalta taas Isänmaa-puolue on luokiteltu tässä tutkimuksessa Yhtenäisyydelle kilpailevaksi vallan puolueeksi ja sen argumentaatio poikkesi Yhtenäisyydestä vuosina 1999–2001, jolloin Isänmaata osittain voi kutsua vielä oppositio-puolueeksi.

Vallan puolueiden ja oppositio puolueiden ero on osittain siinä, etteivät vallan puolueiden edustajat (tämä koskee erityisesti Yhtenäisyyspuoluetta) välttämättä ole halukkaita esittämään argumentaatiotutkimuksessa kokonaiseksi ymmärrettäviä argumentteja: perustelemaan väitteitään. Myös oppositio puolueiden (Jabloko ja kommunistipuolue) esittämät väitteiden oikeutukset – esimerkiksi millä tavalla vedotaan kansan tahtoon, yleiseen mielipiteeseen, historiaan, kokemukseen tai auktoriteetteihin – ja ongelmanratkaisut eroavat toisistaan. Oppositioasemansa puolesta sekä Jablokun että kommunistipuolueen edustajat arvostelivat vallanpitäjiä ja vaativat vallanvaihtoa, mutta kommunisteille tämä merkitsisi samalla koko järjestelmän muuttamista. Ero käy hyvin ilmi geopoliittista visiota tarkasteltaessa.

Vaikka argumentit muuttuvat tapauksesta ja kontekstista toiseen, voidaan niiden pohjalta rakentaa jonkin verran pysyvämpiä geopoliittisia visioita. Esimerkkinä näistä visioista voidaan mainita, että Kotimme on Venäjä (90-luvun puolessavälissä) ja Jabloko (koko tarkasteluajan)

korostavat demokratian ja oikeusvaltion olevan sekä malli, jota Venäjän tulee seurata, että missio, jonka sen tulee toteuttaa. Kuitenkin nämä kaksi puoluetta ovat eri mieltä siitä, onko Venäjä demokratia. Sen sijaan kommunistiselle puolueelle neuvosto-aika, mukaan lukien suurvalta-asema ja vahva valtio (joita myös Yhtenäisyys pitää malleinaan) sekä sosialismi ja euraasialainen ajattelu edustavat mallia ja missiota. Vastaavasti vihollisia kommunisteille ovat Venäjän omat johtajat (kuten myös Jablokolle), globalisaatio ja uusi maailmanjärjestys. Kotimme on Venäjälle ja Jablokolle vihollisia ovat ne, jotka eivät kunnioita demokratian ja oikeusvaltion periaatteita. On syytä korostaa, että kaikkia tutkittavia puolueita yhdistää Venäjän suvereniteetin ja tasavertaisen aseman puolesta puhuminen ja lännen syyttämisen kaksinaismoralismista.

Vuosia 1994-2003 koskevan tutkimukseni ajankohtaisuudesta kertoo se, että monet Putinin esiin nostamista teemoista ovat sellaisia, joista tutkimani puolueet keskustelivat jo paljon aiemmin. Esimerkiksi Putinin helmikuussa 2007 Münchenissä pitämä puhe korosti tarvetta

taistella Yhdysvaltain ajamaa yksinapaisuutta ja ilman YK:n valtuutusta toteutettua voimankäyttöä vastaan. Putin puhui moninapaisuuteen perustuvan maailmanjärjestyksen ja kansainvälisen lain noudattamisen puolesta, vastusti Naton joukkojen tuomista Venäjän rajojen läheisyyteen, tuomitsi lännen kaksinaismoralismin ja vannoi Venäjän itsenäisen ulkopoliittikan nimeen. Nämä kaikki ovat siis teemoja, joita tutkittavat puolueet ja niiden poliitikot ovat pitäneet esillä sekä 90-luvulla että viime vuosina. Näin myös Yhtenäinen Venäjä ja Venäjän Federaation kommunistinen puolue, jotka tutkimistani puolueista ovat mukana uudessakin Duumassa. Geopoliittisessa visiossaan molemmat korostavat muun muassa Venäjän suurvalta-aseman palauttamista ja vahvan valtion aikaansaamista. Tutkimani argumentit ja geopoliittiset visiot voivat siis toistua kerta toisensa jälkeen eri tilanteissa, eri ajassa ja eri poliitikkojen esittäminä. Näin väitöskirjatutkimukseni antaa hyvät eväät myös Venäjän tämän päivän poliittisen argumentaation ymmärtämiselle. Se tuo esiin jotakin merkityksellistä Venäjän yhteiskunnasta ja venäläisyydestä.

Sirke Mäkinen väitteli Tampereen yliopistossa valtio-opin alalta 23.2.2008 otsikolla *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of Power, Democratic and Communist Op-*

position on Chechnia and NATO, 1994-2003. Vastaväittäjänä toimi professori **Richard Sakwa** (University of Kent at Canterbury) ja kustoksena oli professori **Vilho Harle**.

Viitteet

1 Ensimmäiset vaalit uuteen edustukselliseen elimeen pidettiin joulukuussa 1993, ja poikkeuksellisesti parlamentin kausi kesti tällöin vain kaksi vuotta. Toiset vaalit järjestettiin joulukuussa 1995 ja kolmannet normaalin toimikauden mukaisesti vuoden 1999 joulukuussa. Neljännet vaalit järjestettiin vuoden 2003 joulukuussa ja viimeisimmät viime vuoden joulukuussa. Joulukuussa 1993 uusi perustuslaki – ensimmäinen Venäjän federaatiolle laadittu perustuslaki – hyväksyttiin kansanäänestyksellä. Jeltsin oli aiemmin hajottanut Neuvostoliiton ajalta periytyneen Kansanedustajain kongressin, jonka

kanssa hän oli käynyt valtataistelua ja joka oli halunnut hidastaa uudistusten toteuttamista tai jopa estää ne.

2 Esimerkkeinä oppikirjoista voidaan mainita Gadziev (2000) ja Kolossov & Mironenko (2002), euraasialaisten tekstien uudelleen julkaisuista Venäjän tiedeakatemian julkaisema *Rossija meždu Jevropoi i Asiei: Jevrazijski soblazn* (1993) ja käännösteoksista *Klassiki geopolitiki XX vek* ja *Klassiki geopolitiki XIX vek* (2003), jotka sisältävät sekä venäläisten että muun muassa Mackinderin, Mahanin ja Haushoferin kirjoituksia.

Lähteet

- Dijkink, Gertjan (1997), *National Identity and Geopolitical Visions*. London: Routledge.
- Gadziev, K.S. (2000), *Vvedenje v geopolitiku*. Moskva: Logos.
- Klassika geopolitiki XX vek & Klassika geopolitiki XIX vek* (2003). Sostavitel K. Korolev. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo AST, Terra Fantastika.
- Kolossov, V.A. & N.S. Mironenko (2002), *Geopolitika i političeskaja geografija*. Moskva: Aspekt press.
- Ó Tuathail, Gearóid (2002), Theorizing practical geopolitical reasoning: the case of the United States' response to the war in Bosnia. – *Political Geography* 21, 601–628.
- Rossija meždu Jevropoi i Asiei: Jevrazijski soblazn. Antologija. Russkie istošniki sovremennoi sotsialnoi filosofii* (1993). Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut filosofii.
- Toulmin, Stephen Edelston (1958), *The Uses of Argument*. Cambridge: University Press.